

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: svit_korol@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-124-127

Король С. В. Складні іменники в німецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 124–127.

УДК: 81'373

Король Світлана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Хмельницький національний університет

СКЛАДНІ ІМЕННИКИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто один з найпоширеніших видів словотвору німецької мови – словоскладання. Об'єктом дослідження стали складні іменники, адже ця частина мови лідирує серед інших за показником утворення нових слів у такий спосіб. Актуальність дослідження підсилюється тим фактом, що німецькі складні іменники вирізняються своєю багатокomпонентною структурою та перебувають у процесі постійного зростання своєї чисельності, тому привертають увагу германістів різних поколінь. В процесі дослідження вивчена природа компонентного складу композитів, типів зв'язку між компонентами, види складових компонентів, роль з'єднувального елемента, акцентування складів компонентів складного іменника тощо.

Ключові слова: словотвір, словоскладання, словоскладання іменників, складні іменники.

Svitlana V. Korol,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Khmelnitskyi National University

COMPOUND NOUNS IN GERMAN LANGUAGE

The article deals with one of the most common types of word formation in German as word compounding. Compound nouns have become the object of study, as this part of the language leads the way in the formation of new words in this way. The relevance of the research is reinforced by the fact that German compound nouns differ by their multicomponent structure and are in the process of regular growth of their numbers, so they are attracting the attention of Germanists of different generations continuously.

The study has examined the nature of the component composition of composites, the types of bonding between components, the types of constituent components, the role of the connecting element, the syllable's accentuation of components of the compound noun etc. The compound can be built from nouns, adjectives, verbs or an invariable element (prepositions). There is no limit of the number of the associated words. The last word in the compound always determines the gender and plural form of the compound noun.

The connectors or linking elements in existing German compound words often correspond to old case endings (e.g., plural, genitive). These endings expressed the relationship of the compound parts to one another.

The article considers the causes of the formation of complex nouns. Compounds make the German language more flexible. In general, compounds are used to convey more information in one word and for reasons of language economy. Special attention deserves such a phenomenon as Denglish. This is the mashing of words from the two languages to create new hybrid words.

Key words: word formation, compounding, noun compounding, compound nouns.

Постановка проблеми. Словоскладання іменників залишається і сьогодні предметом досліджень лінгвістів сучасності, адже оновлення мови сприяє появі складних новоутворень. Тому в рамках нашого дослідження буде всебічно розглянуто таке явище як складні іменники в німецькій мові, способи їх утворення, причини поширеності у німецькій мові, види зв'язку між складовими компонентами тощо. Об'єктом дослідження слугують складні іменники німецької мови. Предметом статті є особливості словоскладання іменників німецької мови. Мета дослідження полягає у визначенні способів словоскладання та ступеня їх продуктивності в сучасному словотворенні німецької мови.

Актуальність дослідження. Характерною ознакою словотвору німецької мови є такий спосіб утворення нових слів як словоскладання. В різних частинах мови можна знайти безліч складних слів, проте найпродуктивнішим цей спосіб виявився у іменників. Утворення складних іменників є невичерпним джерелом постійного поповнення словникового складу сучасної німецької мови, що і пояснює актуальність нашого дослідження.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями полягає у дослідженні головних закономірностей словоскладання іменників у німецькій мові, а також у дослідженні впливу англійської мови на словотвір іменників німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема словотвору німецької мови була предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, серед яких А. М. Іскоз, Н. Г. Іщенко, В. Д. Каліущенко, А. Ф. Ленкова, М. Д. Степанова, І. Bartz (І. Барц), Н. Вußmann (Х. Бусман), J. Erben (Й. Ербен), W. Fleischer (В. Фляйшер), M. Lohde (М. Лодє).

Новизна дослідження полягає у тому, що проведено різноаспектний аналіз складних іменників німецької мови. **Методологічне або загальнонаукове значення** цієї роботи полягає у тому, що опрацьований автором матеріал представляє собою певний внесок у розвиток мовознавчої науки.

Виклад основного матеріалу. Постійні зміни у суспільному житті безумовно впливають на процес розвитку словникового складу мови, адже з'являються нові предмети й поняття, відповідно, утворюються нові лексичні одиниці. Словоскладання є поширеним способом словотвору німецької мови, особливо такої частини мови як іменник. В німецькій мові складні іменники визначаються як композити, вирізняються специфічними семантично-структурними ознаками, особливостями утворення та функціонування. На думку Ю. Й. Мацкуляк «композит наділяють низкою ознак, які характеризують його з різних сторін як самостійну, граматичну та семантичну єдність з бінарною структурою, утвореною на основі як мінімум двох вільних морфем або морфемних конструкцій, яка, як і самостійне слово, може бути частиною лексики та функціонувати у зв'язному мовленні» [2, с. 4].

Використання складних слів в німецькій мові пояснюється спрощенням граматичних структур, адже тоді відпадає необхідність думати про узгодження граматичних категорій (напр. відмінка, числа, відміни) у словосполученнях. Складне слово заміняє у цьому випадку ціле словосполучення або навіть речення: ein Schuh für die Berge → ein Bergschuh; ein Gesetz, das die Besteuerung der Einkommen regelt → das Einkommenssteuergesetz; zum Treibhauseffekt beitragende Gase → Treibhausgase, ein hohes Haus → ein Hochhaus.

Особливість складних іменників німецької мови полягає в тому, що вони можуть складатися більше ніж з двох-трьох слів, так до прикладу поряд з двослівними Haustür, Frühlingfest та трьохслівними Haustürschlüssel, Fußballspiel зустрічаються слова, що складаються з шести слів Eierschalensollbruchstellenverursacher, а також більше слів: Feuerwehrrettungshubschraubernotlandeplatzaufseherin, Oberpostdirektionsbriefmarkenstempelautomatenmechaniker. Такі довжезні слова можна вважати справжнім феноменом німецької мови, однак слід зазначити найбільш вживаними є все ж таки двох та трьохслівні поєднання.

У структурі складного іменника виділяють основне слово, яке завжди останнє у компонентному складі, та яке відповідає за рід новоствореного іменника. Якщо основне слово є завжди іменником, то попереднє слово у його структурі може належати до будь-якої частини мови. За морфологічним принципом утворення складних іменників є такі можливості поєднання, де перше слово виступає як:

- дієслово: Schreibtisch, Lesesaal, Zeigestab, Wartezimmer, Fahreigenschaften;
- іменник: Taschentuch, Tischdecke, Motorhaube, Kinderzimmer, Bahngleis;
- прикметник: Rotwein, Weißbrot, Gelbsucht, Gutsagung, Altpapier, Tiefebene, Schwerachse;
- займенник: Ichsucht, Alleskönner, Ich-Erzähler, Selbstabholer;
- прийменник: Vorort, Mitschuld, Gegengewicht, Nebensatz, Zwischenraum Mitgefühl, Umwelt;
- прислівник: Linkskurve, Auswärtssieg; Linkspartei, Soforthilfe;
- числівник: Nulldiät, Zehnkampf, Fünfkampf, Dreieckfeder;
- частка: Nur-Lese-Speicher, Nichtraucher;

Завжди цікавою для досліджень германістів була і сама структура складного іменника, адже кожний компонент складного іменника відіграє свою роль. Згідно до синтаксично-семантичної класифікації складних слів в німецькій мові розрізняють такі типи зв'язку компонентів: означальний, копулятивний (сурядний), посесивний [8].

1) **Означальний зв'язок.** Для структури такого складного слова притаманний атрибутивний зв'язок, в якому перший компонент характеризує другий, а саме основний компонент. Тобто перше слово вважається означальним для другого, що є основним у структурі. На думку науковців «означальні складні іменники відіграють важливу роль у сфері словотвору та належать до найпоширенішого та найпродуктивнішого способу утворення складних іменників» [7].

На прикладі деяких двохслівних іменників можна чітко прослідкувати таку закономірність: das Holzhaus – дерев'яний будинок (перший компонент Holz – дерев'яний характеризує другий компонент Haus – будинок); так само уточнюючі призначення дверей з'явилися такі складні іменники як Haustür – входні двері в будинок, Schranktür – дверцята шафи, Gartentür – хвіртка в садку. Іменники такого типу словотворення легко переформулювати, трансформуючи їх у синтаксичну конструкцію з складових компонентів складного слова:

- ein Hochhaus – ein hohes Haus
- ein Schreibtisch – ein Tisch zum Schreiben
- ein Kinderbuch – ein Buch für Kinder

2) **Сурядний зв'язок.** Перший елемент не розкриває ознаку основного слова, а має характер рівноправного поєднання, взаємодоповнення: Strumpfhose, Strichpunkt, Prinzregent, Kupfergold, Dichter-Schauspieler, Autor-Regisseur. Обидва компоненти, як правило, належать до одного і того ж граматичного класу. Слід зазначити, що такий зв'язок слівоз'єднання є не дуже поширеним серед іменників, найчастіше цей вид зустрічається серед прикметників (süßsauer, nasskalt, orangerot) або дієслів (kennenlernen, spazierengehen, sitzenbleiben). Серед іменників це найчастіше власні назви, наприклад Elsaß-Lothringen, Wanne-Eicke, Baden-Baden.

3) **Посесивний зв'язок.** Поряд з означальним та сурядним зв'язком багато германістів виділяють ще посесивний [6]. З одного боку він наближений до означального типу, проте новоутворене складне слово не можна переформулювати, використовуючи його складові елементи. З семантичної точки зору це є переважно метонімія (синекдохи), коли слова використовуються замість інших у переносному значенні. Наприклад слово der Schreihals не можна переформулювати як schreiender Hals, оскільки тут мова йде не про ознаку слова Hals (тут як «горло»), а про «людину, яка багато кричить» – горлодер. Nasenfuß – блягуз (Nase – заяць, Fuß – нога), Rothaut – червоношкірий (rot – червоний, Haut – шкіра), Dickkopf – упертюх (dick – товстий, Kopf – голова). До цього типу належить багато назв тварин та рослин: Löwenzahn – кульбаба (Löwe – лев, Zahn – зуб), Rotkelch – малиновка (rot – червоний, Kelch – чарка), Nashorn – носоріг [5].

У дослідженнях А.М. Іскоз та А.Ф. Ленкової представлена класифікація, в якій також знайшли місце два вище розглянутих типи, а також додалися ще інші два способи словотворення складних іменників:

- 1) Означальні складні слова.
- 2) Сурядні складні слова.

3) Слівоссув (об'єднання в одній одиниці словосполучення або цілого речення): іменник *das Zugrundegehen* – *загибель* утворився зі словосполучення – *zu Grunde gehen* – *загинути*.

4) Зрощення (це результат взаємодії двох словотворчих процесів: словоскладання і суфіксації або словоскладання і субстантивзації). Своєрідність даного процесу полягає в тому, що він перетворює словосполучення, не змінюючи форми останнього, в єдину словотворчу основу і взаємодіє при цьому з іншим способом: *die Gesetzgebung* – законодавство, *die Dampfheizung* – парове опалення, *Frühaufsteher* – той, хто рано встає [1]

За М. Д. Степановою складні слова німецької мови поділяються на:

- 1) Детермінативні (означально-підрядні).
- 2) Копулятивні (сурядні).

3) Складні синтаксичні слова (синтаксичні поєднання, які зберегли певну граматичну форму, трансформувались у іншу частину мови Langeweile, Hohelied – слова з'єднуються в один іменник із збереженням послідовності слів у словосполученні) [4].

Не менш цікавим є також способи поєднання слів у складі складного слова. Перший компонент, виражений іменником, може приєднатись не змінюючи свою форму та без допомоги з'єднувального елемента: Ehering, Eisenbahn, Haustür. Однак можна спостерігати певні відмінності різних способів словотворення навіть якщо перший компонент виражений одним й тим самим іменником, як наприклад: Kindbett (без з'єднувального елемента), Kinderbett (з'єднувальний елемент – er), Kindskopf (з'єднувальний елемент – s), Kindesunterschubung (з'єднувальний елемент – es); Sternstunde (без з'єднувального елемента), Sternenhimmel (з'єднувальний елемент – en), Viersternehotel (з'єднувальний елемент – e). Цей факт говорить про те, що під час словоскладання не існує константного способу поєднання слів, воно залежить від багатьох факторів.

Отже, утворення складного іменника відбувається як через поєднання слів без з'єднувального елемента (Taxifahrer, Handtuch, Dickkopf) так і за допомогою різних з'єднувальних елементів, що і буде розглянуто нижче:

– (e)n – колишнє закінчення родового відмінку чоловічого та жіночого роду: Sonnenschirm, Aschenbecher, Lindenblatt, Wochentag, Dokumentenschrank.

– (e)s, – (e)ns – походить від закінчення родового відмінку чоловічого та середнього роду, проте зустрічається також у іменниках жіночого роду: Liebesbrief, Königskrone, Glaubensgenosse, Betriebsausflug.

– s – стоїть переважно після таких суфіксів жіночого роду як -heit, -keit, -schaft, -ung, -ion, -tät: Freiheitskrieg, Freundschaftsdienst, Universitätsprofessor, Handlungsfreiheit; також після суфіксів чоловічого роду -ing, -ling, -tum – Faschingsprinz, Säuglingspflege, Reichtumseffekt; після односкладових іменників чоловічого та середнього роду: Kriegsende, Amtsgericht, Bootsbau; після слів, що закінчуються на -t: Mietshaus, Hochzeitsfest.

Якщо означальне слово є багатокомпонентним, то після нього з'являється з'єднувальний елемент -s, навіть якщо після того ж однокомпонентного іменника зазвичай -s не ставиться: Durchfahrtserlaubnis але Fahrerlaubnis, Kirchhofstor але Hofstor, Oberlandesgericht але Landgericht.

– es – є характерним для односкладових іменників чоловічого або середнього роду: Bundesrat, Armeslänge, Tagesanbruch та Landesamt, Lobeshymne, Kreuzestod. Проте існує безліч односкладових іменників цього типу, що утворюють складні слова без з'єднувального елемента: Bettlaken, Tischdecke, Topflappen.

– en – іменники слабкої відміни чоловічого роду потребують для поєднання з основним словом з'єднувальний елемент -en: Automatenchokolade, Botengang. -en з'являється також після іменників жіночого роду в якості ознаки множини: Frauenarzt, Gefahrenbereich, Blumenwiese, Bienenstock. Подібне відбувається з деякими іменниками середнього роду, які в множині мають закінчення -en: Ohrenarzt, Augenkrankheit, Bettenaufzug.

В якості означального слова у складі композитів часто зустрічається коренева форма дієслова без з'єднувального елемента (Heizrohr, Schreibtisch, Spaziergang, Kaufkraft, Trinkgeld) або з елементом -e (Werbeagentur, Sendezeit, Lesesaal).

В свою чергу дієслова на -nen, втрачають першу -n-, коли приєднуються до основного слова складного іменника: zeichnen – der Zeichenblock, rechnen – das Rechenbuch, prote mahnen – das Mahnwesen, sich schen – die Sehnsucht.

Прикметники або прийменники приєднуються як правило без з'єднувального елемента: Weißwein, Starkbier, Hinterhaus.

Для поєднання простих слів задля утворення складних іменників використовується також дефіс. Найчастіше це зустрічається у власних назвах: Gustav-Adolf-Werk, Prinz-Heinrich-Mütze, Siemens-Martin-Ofen, Nordrhein-Westfalen.

Використання з'єднувальних елементів для словоскладання у німецькій мові носить невипадковий характер, а виконує відповідні функції. З фонологічної точки зору відбувається закриття відкритого складу; уникнення асиміляції або послідовності однозвучних складів; з морфологічної – розрізняється межа морфем та граматичних частин мови перших компонентів; з семантичної розрізняється значення багаточленних перших компонентів.

На сучасному етапі досліджень розвитку німецької мови варто відзначити потужний вплив англійської мови на німецьку, що знаходить відображення не лише у запозиченні нових слів, а й у використанні запозичених лексичних одиниць у словоскладанні. Цікавим аспектом, вартим уваги у контексті нашого дослідження є поява великої кількості слів-гібридів, які утворились шляхом поєднання автохтонних та запозичених елементів. Як зазначає Т.В. Пономарьова: «Найбільш широко гібридні складні слова представлені в класі іменників (70% всіх випадків)» [3, С.52].

Прикладами слів-гібридів можуть бути наступні: Cockpitanzeigeegerät – індикатор кабіни пілота, де Cockpit – перший компонент складного слова як англословне запозичення. Треба зазначити, що для англословного слова Cockpit, що означає – «кабіна пілота», існує німецький відповідник Besatzungskabine, однак сфера авіатермінології тяжіє до інтернаціоналізації, тому з'являються все більше слів гібридів на кшталт Cockpitbeleuchtung (освітлення кабіни пілота), Glas-Cockpit (скляна кабіна пілота). У просторі засобів масмедій теж зустрічається багато англословних запозичень, які згодом утворюють нові слова-гібриди: Livebericht, Livesendung, Liveübertragung. Поступово такі нові мовні одиниці як слова-гібриди проникають у всі сфери сучасного суспільного життя: Cocktailangebot, Kurztrip, Reiseguide, Last-minute-Angebote, Pauschal-Tourismus (туризм); Fantasy-Buch, Fantasyfilm (культура); Hobby-Keller, Hobby-Raum (дозвілля, побут); Job-Rotation, Job-Suchender (робота); Outdoor-Schuhe, Stepp-Schuhe, Trekking-Hose, Jogging-Anzug, Jogging-Hose, Cowboy-Stiefel (одяг); Patchwork-Familie, Mobbing-Opfer (відносини); Powerpoint-Präsentation, Laser-Messgerät, Recycling-Anlage, Hacker-Angriff, Facebook-Nachricht (наука і техніка); Start-up-Unternehmen, Managementabteilungen, Marketingstrategien, Werbemanagement (економіка); Bungee-Springen, Last-Minute-Sieg, Teamkollege, Testspiel, Leichtathletik-Meeting, Team-Geist, Fan-Gemeinde (спорт).

Вищенаведені приклади презентували складні іменники, де першим компонентом була англословна лексична одиниця, проте є також новоутворення з першим німецькомовним компонентом: Bürosoftware, Doppeldisplay, Drogenjunkie, Einzugsscanner, Energie-Killer, Polit-Thriller, Reiterkids, Rollkragenshirt, U-Boot-Crew, Überfall-Kick, Wettershow.

Щодо правопису новоутворених слів-гібридів, можна констатувати те, що більшість таких складних іменників утворено без з'єднувального елемента або за допомогою використання дефісу. Вибірка гібридних новоутворень показала, що результатом словоскладання згідно семантико-синтаксичної класифікації є означальні композити, в яких перший компонент

характеризує другий. Основним компонентом у структурі слів-гібридів частіше виступає німецькомовне слово, натомість означальним компонентом є англломовна лексична одиниця.

Щодо наголосу у складних словах, то він, як правило, падає на кореневу голосну першого компоненту слова: *Schutzmann*, *Windschutzscheibe*, *Vierbeiner*, *Wendehals*. Однак у деяких складних словах, переважно у назвах свят, він переміщується на перший склад останнього компоненту: *Karfreitag*, *Muttergottes*, *Vaterunser*, *Aschermittwoch*, *Ostersonntag*, *Allerheiligen*. У багатокомпонентних іменниках з'являється подвійний акцент у вигляді основного та додаткового наголосу. Так, наприклад, основний наголос падає на перше слово компоненту, що розташовується зліва, а додатковий наголос на перше слово компоненту, що справа. У трьохслівному іменнику *Baustellenschild* ми можемо відмітити подвійний акцент, де основний наголос падає на перше слово *Bau* у двослівному компоненті *Baustelle*, та додатково наголошується останнє слово *Schild*; натомість у слові *Großbaustelle* – основний наголос падає на перше слово – *groß* та додатково наголошується перше слово правого компоненту – *Bau*).

Висновки. Таким чином, вважаємо, що проведене дослідження дозволило розширити уявлення про багатогранну природу словоскладання іменників у німецькій мові. Послання декількох слів в одному слові відбувається з врахуванням морфологічних, фонетичних та навіть синтаксичних ознак складових компонентів. Наявність або відсутність з'єднувального елемента залежить від усіх компонентів складного іменника. Цілісність композитів відображається у написанні їх разом, навіть якщо їх число немале, що і вирізняє німецьку мову серед інших, адже вона тримає рекорд по найдовшим словам.

Перспективи використання результатів дослідження. Оскільки словоскладання є потужним джерелом словотвору німецької мови, вбачаємо необхідність проведення наступних досліджень у напрямку вивчення проблеми словоскладання у інших частинах німецької мови.

Література:

1. Искоз А. М., Ленкова А. Ф. Лексикология немецкого языка. Л.: Просвещение, 1963. 276 с.
2. Мацкуляк Ю. Й. Структура, семантика та функціонування складних іменників у сучасній німецькій мові (на матеріалі художнього, публіцистичного та наукового стилів) : автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2008. 20 с.
3. Пономарева Т. В. Проявление тенденции к интернационализации в немецком словосложении. *Немецкая филология в Санкт Петербургском государственном университете*. СПб: Издательство Санкт Петербургского государственного университета, 2001. С. 25–31.
4. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. 376 с.
5. Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage: Kröner, Stuttgart, 2002. 819 S.
6. Fleischer W., Bartz I. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache* [3., unveränd. Aufl.]. Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. 382 S.
7. Lohde M. *Wortbildung des modernen Deutschen: ein Lehr- und Übungsbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, 2006. 344S.
8. Zaubrecher M. *Wortbildung durch Komposition. Typen, Wortklassen und Ausblick auf die Jugendsprache*. GRIN Verlag; Auflage: 1., 2016. 24S.